

DOI: <https://doi.org/10.17721/2520-2626/2022.31.5>
УДК 821.162.2-1Соф:1-051Сков(045)

Володимир ПОЛИЩУК
доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри української літератури і компаративістики,
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ORCID: 0000-0002-9090-8324
E-mail: kaflit@ukr.net

ПОСТАТЬ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ І СКОВОРОДИНСЬКІ СМИСЛИ В ПОЕЗІЇ ОЛЕКСІЯ СОФІЄНКА

Анотація. У цій розвідці проаналізовано твори зі сквородинівською тематикою, написані талановитим поетом із Канева Олексієм Софієнком (1952-2011). З огляду на відносну малознаність цього письменника, в студії вміщено основні біографічні відомості про нього. Достатньо детально проаналізовано поетичну мову О. Софієнка на основі всіх шести його збірок, відзначено її метафоричну насиченість і ускладненість, інтелектуальність, проблемно-тематичне багатство, версифікаційну розмаїтість і майстерність. Особливо наголошено на формально-змістовому експериментаторстві поета, на своєрідності його візуальної поезії як відлунні барокової стилістики, що певною мірою зближує Софієнкову творчість із бароковими рисами у творах Григорія Сковороди. Зауважено на інших можливих типологічних збіжностях творів Сковороди й Софієнка – філософічності й виразній насиченості поетичних текстів митця-сучасника біблійною, релігійно-духовною образністю та символікою. Зазначено й те, що семантично та образно ускладнена поезія О. Софієнка вимагає активної читацької співпраці та співпереживання. Означено інші смислові контексти, зокрема стильові, творів цього поета.

У статті найбільше уваги приділено аналізу поеми О. Софієнка «Апостол волі», написаної з нагоди 200-річчя з часу смерті Григорія Сковороди (1994) й надрукованої тільки в посмертній збірці поета «Співаю кров» (2013). Звернута детальна увага на структурування поеми та її версифікаційний малюнок, на реалізацію в ній ключової ідеї твору – ідеї волі (у Г. Сковороди – свободи), на семантику концепту волі у світі хаосу («пекло волі») та в гармонізованому світі («безмежжя волі»). Відзначено, що, за О. Софієнком, світова гармонія значною мірою реалізовується сповіданням гуманістичних цінностей, зокрема й духовно-релігійних, через ідею Бога. Простежено еволюцію образності й тональності поеми. Значна увага приділена в студії аналізу інших «сквородинівських» віршів у збірках О. Софієнка («Сковорода», «Істина», «Щастя», «Сотвори себе» та ін.), на художньо відтворену в них семантику, а також на епіграми та інтертексти «від Сковороди» у творах сучасного поета.

Ключові слова: Олексій Софієнко, Григорій Сковорода, поезія, поема, філософізм, духовно-релігійна семантика, версифікація.

Volodymyr POLISHCHUK
Doctor of Sciences in philology, professor,
Head of the department of Ukrainian Literature and Comparative Studies,
Cherkasy Bohdan Khmelnytsky National University

THE FIGURE OF HRYHORIY SKOVORODA AND SKOVORODA'S SENSES IN THE POETRY BY OLEXII SOFIYENKO

Abstract. In this research, the works with the Skovoroda theme were analyzed, written by the talented poet from Kaniv, Olexii Sofiyenko (1952-2011). Considering the relative little-known status of the writer, the study contains basic biographical information about him. O. Sofiyenko's poetic language is analyzed in sufficient detail based on all

six of his collections; its metaphorical saturation and complexity, intellectuality, problem-thematic richness, versification variety and mastery are noted. The poet's formal and substantive experimentation, the originality of his visual poetry as an echo of baroque stylistics, is especially emphasized, which to some extent brings Sofiyenko's work closer to baroque features in the works of Hryhorii Skovoroda. Other possible typological similarities between the works of Skovoroda and Sofiyenko are noted, namely, the philosophical and expressive saturation of the contemporary artist's poetic texts with biblical, religious, and spiritual imagery and symbolism. It is also noted that O. Sofiyenko's semantically and figuratively complicated poetry requires active reader cooperation and empathy. Other semantic contexts, particularly stylistic ones, of this poet's works are indicated.

The article focuses on the analysis of O. Sofiyenko's poem "Apostle of Freedom", written on the occasion of the 200th anniversary of the death of Hryhorii Skovoroda (1994) and published only in the poet's posthumous collection "Singing Blood" (2013). Detailed attention is paid to the structuring of the poem and its versification pattern, to the realization of the key idea of the work in it - the idea of will (in H. Skovoroda's - freedom), to the semantics of the concept of will in the world of chaos ("hell of will") and in the harmonized world ("infinity of will"). It is noted that, according to O. Sofiyenko, world harmony is realized to a large extent by the confession of humanistic values, including spiritual and religious values, through the idea of God. The evolution of imagery and tonality of the poem is traced. Considerable attention of the study was paid to the analysis of other "Skovoroda" poems in O. Sofiyenko's collections ("Skovoroda", "Truth", "Happiness", "Create Yourself", etc.), to the semantics artistically reproduced in them, as well as to epigrams and intertexts "from Skovoroda" in the works of a modern poet.

Keywords: Oleksii Sofiyenko, Hryhorii Skovoroda, poetry, poem, philosophy, spiritual and religious semantics, versification.

Постановка проблеми і ступінь її опрацювання. Свого часу відомий український поет Петро Перебейніс, благословляючи у світ збірку поезій «Голодне коріння» Олексія Софієнка як переможця Міжнародного літературного конкурсу «Гранослов», написав у короткій передмові кілька захопливих, але цілком слушних, суджень щодо цього автора та його творів: «Так, це поет. Ще не досить упевнений на важкій царині народнописанного вірша (це перейде згодом). Але вже узброєний кращими зразками верлібра, задержувато-пустотливий в освоєнні нових форм (мурабба, паліндром), рвійний, суперечливий. Одним словом – поет... Він весь у своїй землі, у її стеблі і корінні. Він весь у своєму часі, у його муках і прозріннях...». А завершальними в передмові були слова: «Олексій Софієнко. Нащадок Шевченкового слова. Поет глибинний, органічний. У нього велике майбутнє» [3, с. 3–4].

Із цитованими судженнями відомого поета нині можна цілком згоджуватися в частині оцінок очевидного і самобутнього таланту О. Софієнка, і не без гіркої іронії не згоджуватись щодо «великого майбутнього» цього митця. Втім, таке майбутнє, можливо, ще й буде. Сьогодні ж мусимо констатувати, що на теренах літературної України він не надто відомий, його талановите слово майже обійдене увагою літературної критики. Автор цієї студії свого часу написав доволі розлогі передмови до двох Софієнкових збірок, [див.: 4; 5] і на цьому, здається, все, попри вихід ряду збірок поета, публікацій у знаних журналах, відзначення його доробку поважними преміями. О. Софієнко є одним із послідовних найплідніших і майстерних експериментаторів у поезії (зорова поезія та інші формальні пошуки, освоєння і збагачення «забутих» форм тощо – цикли «Ярозоря», «Семисвіччя», «Підпалена тиша» та ін.), а його ім'я зазвичай не згадують у колі таких же майстрів слова. Або ж, що ближче до основної теми цієї студії: в доробку поета принаймні 10 творів, у т.ч. одна поема, на сквородинську тематику, а в

посібнику-антології «Поетичний славень Сквороді», виданому 2018 року в Переяславі й де вміщено понад сотню віршів про поета-мислителя, написаних українськими «материковими» й діаспорними авторами, Софієнкового імені й не згадано. Хоч від Канева, де мешкав і творив поет, до Переяслава менше ста кілометрів.

Метою і завданнями цієї студії є аналіз сквородинської проблематики в контексті всієї творчості поета Олексія Софієнка.

Виклад основного матеріалу. Зважаючи на мовлене вище, слід окреслити хоча б контури життєвого і творчого шляху О. Софієнка.

Він народився 1952 року в с. Степанівка Драбівського району тоді ще Полтавщини, а нині це – Золотоніський район Черкаської області. Вчився в місцевій школі, служив у війську, закінчив фізмат Київського університету, а потім тривалий час учителював у Каневі. Там же на початку літа 2011 року після нетривалої тяжкої хвороби відійшов у вічність. У рідному селі іменем поета названо одну з центральних вулиць, а на приміщенні школи відкрито меморіальну дошку на його честь. На Драбівщині та в Каневі неперіодично проходять Софієнківські читання.

Публікувати вірші О. Софієнко розпочав у періодиці з 1980-х, зокрема тоді й пізніше друкувався в альманасі «Вітрила», антології «Самоцвіти», журналах «Холодний Яр», «Дзвін», «Київ», «Березіль», «Бористен», «Донбас», «Дивослово» та ін. Він – автор збірок «Материк світла», «Задзеркалля» (об. 1993 в Черкасах), «Голодне коріння» (1994, Київ), «Тета inkognita» (1996, Черкаси), «Воскресіння» (2006, Париж-Львів-Цвікау), «Співуча кров» (2013, Черкаси). У різні роки був названий лауреатом Міжнародних премій імені Богдана Нестора Лепкого, Фонду ім. Ляриси та Уляни Целевич-Стецюк, літературної премії ім. Михайла Масла, переможцем ряду літературних конкурсів («Гранослов» та ін.). Був членом НСПУ.

Вважаємо за доцільне вказати тут і на сутнісні характеристики поетичного світу О. Софійенка, бо вони достатньо виразно проявилися й у віршах «на тему» Сковороди. Перше враження, яке з'являється при читанні Софійєнкових поезій і яке, зрештою, не обманює, – це те, що ці поезії похапцем не прочитаєш, що вони – густі асоціаціями, соковито-метафоричні – вимагають активної читацької співпраці та співпереживання. Цілком правомірно говорити, що О. Софійенко, «фізик у ліриці», продовжував й розвивав інтелектуально-духовну вісь української поезії, багато його віршів виразно філософські, історіософські чи навіть теософські. Оце останнє особливо помітне в пізніших віршах поета, в метафізиці багатьох його мистецьких міркувань. Для митця одним із основних завдань видимо є художнє осмислення часопростору в найширшому розумінні цього поняття і в найширших його виявах. Скажімо, навіть на рівні поетичної лексики: дуже часто трапляються в Софійєнкових віршах слова-категорії «час», «Всесвіт», «вічність», «дні», «часоплин» і «часотлін» і под. в різних комбінаціях і з різними епітетами на позначення хронотопних понять. У поезіях 2000-х років О. Софійенко у своїх часопросторових візіях уже не такий «абстрактний» і «всезагальний», він уже не те що ближчий, а скоріше органічно злитий із національними (проукраїнськими, українськими) вимірами хроносу й топосу. Що ж до часу як такого, то часоплин у творах поета не швидкий, не динамічний, отой самий невблаганно розмірений, байдужо несхитний (поет пише про його «пластування», «завовтуження»), від того тільки посилюється внутрішній драматизм – одна з визначальних рис його поезій.

Активне оперування абстракціями помітним чином зумовлює і смисловий (про це йшлося), і стильовий малюнок поезій, і їхню домінуючу тональність. Стильова палітра Софійєнкових творів напрочуд багата і розмаїта. У класично версифікованих поезіях досить легко вловлюється неоромантична барва, нерідко поет вдається до символічної мови. У цілій низці творів очевидна експресіоністична напруга, особливо у віршах «космічної», «глобалізованої» семантики чи і в тих, де апокаліптичний руйнівний хаос вривається в національне, особистісне ество людини. Для багатьох же «верлібрових» віршів характерний сюрреалізм із його потоком свідомості, «безформений» і «позаправильний», із більш чи менш прозорою закодованістю образів, НЕ – або МАЙЖЕ НЕспіввідносний з реальністю. Розкодування таких творів якраз і вимагає активної читацької «співфантазії», базованої на розумінні і сприйнятті таких мистецьких прийомів.

Поезія О. Софійенка майже всуціль – епічна, частково – ліро-епічна, бо навіть у, здавалося б, витончених ліричних строфах чи верлібрах чується епічна глибина, своєрідний плужниківський «антиліризм», зумовлений отим тривожно-трагедійним, екзистенційним відчуттям-баченням

світу. Доволі природно відтак, що тональність Софійєнкової поезії загалом гармонізується з переважно «антиліричним», абстрактно-холоднуватим, стримано-мінорним її ладом. У властивій для поета дилемі «фізик-лірик» тривалий час домінував перший. Але з часом і тут відбулася видима еволюція. У віршах 2000-х років міра емоційності помітно зросла. Митець, який видимо цурався якихось надмірних проявів емоційності, а тим паче – публіцистичності в ранішній своїй творчості, в останнє десятиліття помітно в цьому сенсі змінився: емоційності явно додалося, й ознаки публіцистичності можна виявити в багатьох Софійєнкових творах («Кам'яні жнива», «Дурман», «Місто моє», «Із горл, із вен...», «Не ми» та ін.). Але та «нібито публіцистичність» настільки довершена в художньому сенсі, настільки мистецьки майстерна, що її й можна назвати хіба «нібито публіцистичністю». Наявністю ж у естві ліричного героя Софійєнкових поезій стійкого раціо стимулюється і спраглисть до пізнання, й чітко проявлюваний інтелектуалізм, і парадоксальність бачення світу й «позасвіту», і неспокійна спостережливність – ота сейсмографічна чутливість, і ще багато дечого. Саме з урахуванням такого стану речей сприймається поетова недеklarативна громадянськість, Софійєнків український патріотизм, його вболівання за долю України і світу.

Етичний імператив ліричного героя, безсумнівно, загальнолюдський («Іду від Бога...» – заявляє він в одному з віршів), але національний стрижень у ньому так само безсумнівний, виявляється по-різному, часто – через історіософію, через осягнення долі України від правіків (топоси язичництва, зокрема) і в невідривному світовому контексті (топоси античності та ін.). Такі риси наскрізно пронизують усю творчість О. Софійенка, а в пізніших творах з'являються й нові акценти, серед яких чи не найвиразніший – апелювання до Слова (і в національному, і в універсальному сенсах).

Звертаючи ближче до ключової проблематики цієї студії – сквородинської, зауважимо, що рядом означених вище характеристичних рис поезія О. Софійенка типологічно зближується зі світоглядними рисами Г. Сковороди і рисами його творчості, які знайшли належне осмислення в численних дослідженнях про українського «першорозума» [див.:1]. Додатково зауважимо на ще кількох важливих типологічних паралелях. Уважний у своїй творчості до різних пластів світової культури, в т.ч. української, О. Софійенко чи не найбільше уваги приділив бароковій добі, яка в його творчості резонувала передовсім формальним експериментаторством (візуальна поезія тощо). Відомо ж бо, що й у творчості Г. Сковороди науковці відзначають питомі риси барокової культури й естетики [див., напр.: 6; 7]. Те ж можна казати і про біблійний, духовно-релігійний аспект, який у всій творчості О. Софійенка органічно присутній і відіграє фундаментальні смислові ролі (вірші «Церква»,

«Божиста дорога», «Покрова», «Краса Господня», «Всевидяще око», «Монастир», «Псалом», поема «Апостол волі», низка біблійних епіграфів тощо). Навіть на рівні образного слововживання поет раз-по-раз апелює до аналізованої проблематики, найчастіше послуговуючись семантично місткими, особливо в контекстах інших слів, словами-поняттями раю, пекла, молитви, віри, гріха, духу, свічі... Полісемантичний образ свічі взагалі один із ключових і наскрізних у віршах О. Софієнка, є навіть окремих цикл зоропоезій «Семисвіччя», є десятки строф і рядків, де цей образ постає смислотворчим або одним із таких (паліндромна свіча «Мирорим», вірш «Горить свіча...», рядки «Де райсвіча...», «...нести свічу перед сліпими...», «Над шляхом червона калина Розвогнеє даль, мов свіча...» і под.). До слова, артикулювання певних (улюблених!) образів-понять є одною з рис поетичного світу митця.

Можна думати, що і світоглядно, й особистісно-біографічно Олексій Софієнко вглиблювався у вічні істини, обов'язково вміщуючи в їхніх координатах і свою рідну Вітчизну-Україну. Саме у площинах віри, в розумінні Бога як любові поет шукав і знаходив морально-духовні аргументи гармонійного буття людини й людства, у цих же площинах, вірніше – в їх нерозумному запереченні й неприйнятті, митець бачив причини всіх особистісних і суспільних деструкцій, можливих апокаліптичних наслідків («Перше наближення до Апокаліпсису» та ін.).

Практично наскрізними в усій творчості О. Софієнка постають у різносмислових інтерпретаціях концепти свобода (у поета частіше – воля: «Освятила нас воля свята...»), серце («У серці зустрілися альфа й омега...» та ін.), часу (див. вище), світу («під небом сповіді стою/На перехресті займищ світу...» та ін.), слова і Слова («В слові соборні цвітут несеса...» та ін.), віку, дороги, саду, в котрих теж так чи інакше відлунюють нотки сквородинської творчості й мудрості.

Але найбезпосередніше, звісно, заявлена заголовком статті тема знаходить реалізацію у творах О.Софієнка, де постає образ видатного українського поета-мислителя. Їх у доробку сучасного поета більше десяти – «Скворода», «Щастя», «Істина», «Неопалима купина», «Сотвори себе» та ін., поема «Апостол волі». У помертвоній виданій книзі О. Софієнка ранішою волею автора вони укладені в один цикл – «Син Сонця». Зрештою, сквородинські ремінісценції чи інтертексти, вловлювані в багатьох «вільнолюбних» Софієнкових поезіях, теж промовляють про глибокі симпатії сучасного поета до надчасового поета-мислителя. Сквородинські вірші Софієнка розмаїті формою та семантикою: є класично римовані, є написані вільною формою. Є цілком присвячені образів Сквороди, а є своєрідні «вірші-тлумачення» певних сквородинських мудростей, заявлених заголовком чи епіграфом. Звісно, найпотужніше звучить Софієнкове сквородинолюбство в поемі «Апостол волі».

Зазвичай О. Софієнко не датував час написання своїх творів, хіба за рідкісним винятком. А під машинописним текстом згаданої поеми стоять конкретні числа – 1-12 вересня 1994 року. Такий відносно короткий термін свідчить, що цей твір був написаний «на одному диханні» й вочевидь не без «прив'язки» до іншої дати: 9 листопада 1994 року виповнювалося 200 років із дня смерті Сквороди. Хоча, судячи зі змістових глибин і вартостей поеми, її написання було замислене значно раніше і ґрунтовно готувалося. Цілком можливо, що поема «Апостол волі» була в доробку О. Софієнка першим твором цієї тематики, бо в перших трьох його збірках творів цієї тематики немає, а отже, інші сквородинські тексти поета «проростали із зерен» «Апостола волі».

З машинописного тексту поеми (з домашнього архіву О. Софієнка, над яким працював автор цієї студії) видно, що вона в чомусь не завершена, помітні кілька правок окремих рядків чи строф, написаних олівцем чи ручкою. Певно, не випадково О. Софієнко так і не вмістив її в пізніших збірках – «Тerra inkognita» (1996) і «Воскресіння» (2006). Але і в наявному варіанті поема «Апостол волі» справляє достатньо сильне й цілісне враження, концентруючи в собі широке коле дум, почуттів, вагань, віри і зневіри, болів і радостей митця-автора, переданих через осмислення ключового аспекту сквородинського відчуття світу в собі й себе у світі – свободи (волі). Автор присвятив поему «Світлій пам'яті геніального любомудра Григорія Сквороди».

За структурою поема сформована з трьох розділів – «Пекло волі», «Безсмертя волі», «Син Сонця», кожен із яких версифікаційно різномірний, і, треба сказати, версифікація – верліброва чи класична – теж виконує в семантиці тексту свою функціональну роль.

Ліричний герой у поемі, треба розуміти, – сам Григорій Скворода, який вдумливо споглядає світ (СВІТ) і задумується над його сутнісними рисами, над його рухом: «Мій чолобитний, Божий мій світе, / КАМО ГРЯДЕШИ?» [5, с. 136]. Утім, ліричний герой апелює у своєрідній інтродукції не тільки до світу, а й до «мирного вар'ята», і до «долі стражденної», тобто цілком конкретизує адресатів свого рефренового запитання – камо грядеши? Куди йдемо? Власне, це запитання визначає подальше розгортання картин поеми.

Перша картина, яка постає перед очі ліричного героя, тобто Сквороди, – «зрячий хаос» із його «пустелями сліз», «руїнами часу», «уламками спазм перезолілих», це «мандри духу ірреальні/до зір/жебрацько скрижальють/у лабіринтах самоти...» [5, с. 137]. Тут «зрячий хаос» – такий собі калейдоскоп роз'єднаних картинок, руйнівних у своїй суті, «мінусових», трагічних у семантиці й тональності, не злютованих якоюсь добротворною енергією. Цю «хаотичну» візію О. Софієнко і творить вільною формою вірша, не скутою класичною (гармонійною?!) версифікацією. Повторений у тексті двічі «зрячий хаос» – він і постає «пеклом волі», де воля нібито і є,

але вона деструктивна, анархічна Серед хаосу перед Сковородою (певно, і всякою людиною) постає проблема:

Як Бога у собі знайти
коли в крутих печерах серця
розверзлось пекло –
ПЕКЛО ВОЛІ
в яким і Всесвіт утопа [5, с. 138]

Перед картиною такого «хаосу» певний час зупиняється й «незібраний» у думках герой – Сковорода, ще не певний у своїх силах і можливостях, у пізнанні самого себе.

То хто ти є
Сковородо
В цім ненаситнім
ПЕКЛІ ВОЛІ
людина-раб
чи мудрий звір
що грані розгриза потворні?
[5, с. 138].

На шляху самопізнання у Сковороди з'являються й думки не без «єресі» («а може ти і є той Бог...»), а також усвідомлення, «як же важко / ходити Богом між людьми / нести свічу перед сліпими / і бити в дзвони для глухих» заради того, щоб «своє життя возносити / на Хрест Любові». За поемою, ось це відкриття героєм-Сковородою Хреста Любові як істинної цінності, котра спроможна вивести з «пекла волі» до світу гармонійного, озброює його відповідною вірою, дає твердь під ногами, аби протистояти руйнівним віянням «хаосу». О. Софієнко цю частину розділу, власне, мотивоване звертання героя-Сковороди до істинного Бога, творить досконалим класичним метром, який уже сам собою, своєю гармонійною формою, суголосний до усвідомлень і почувань ліричного героя.

То хто ти є
Сковородо
В цім ненаситнім
ПЕКЛІ ВОЛІ
людина-раб
чи мудрий звір
що грані розгриза потворні?
[5, с. 138].

У цьому ж молитовному монолозі героя-Сковороди постають неперебутні духовні цінності як переможна альтернатива щодо «хаосу», «пекла волі» та «ідолів зла», вони утверджують мудреця в їх силі та істинності.

Життя мертвіє без ковтка свободи.
Де сходить воля, там життя світа.
Де зріє щастя, там добро й любов
Єдиночасно злиті і сповиті.
Всевишній Боже, у твоїй молитві
Сто раз розпнуся і воскресну знову [5, с. 142].

У контексті розмислів про хаос і гармонію, пекло волі й безмежжя волі О.Софієнко достатньо органічно вклинює відомі афористичні судження чи

ідеї Сковороди про природовідповідність, про «потрібне – не трудне, а трудне – непотрібне» тощо, семантично збагачуючи поему та втілений у ній образ головного героя.

У другому розділі поеми – «Безмежжя волі» – спостерігаємо загальну гармонійнішу картину світу очима героя-Сковороди (тут вона постає в таких, скажімо, образах, як «музика сфер», «златоусте первослово» і под.), та й сам він уже певен свого «я», своїх сутнісних позицій, зрештою, свого призначення. У цій частині твору вичитусмо таку собі відповідь на цитоване з першого розділу питання – «то хто ти є Сковорода...» – як пізнання самого себе:

це я тебе гортаю-перегортаю
воле моя жайворонна
не Бог
не раб
і не звір

а прабіль твій знедомлений
Григорій Сковорода
несу у собі
Бога небесного
Крізь геєнну земних гріхів [5, с. 145].

Сковорода постає в поемі таким, що, споглядаючи світ, вдумуючись у смисли й рух життя, він і сам зростає духовно й інтелектуально, щось переосмислює, а щось переоцінює. Герой-Сковорода про себе: «переорюю пустелі свого серця / приорюю нудьгу сльотаву, доорюю сльози і кров» [5, с. 145]. Звісно, згадані словообрази пустелі, нудьги, сліз і крові тут несуть негативовану конотацію, в атмосфері безмежжя волі вони чужорідні, дисгармонійні. У класично версифікованому фіналі другого розділу тим дисгармонійним смислам, котрі «родом» із пекла волі, я-герой протиставляє картину інших смислів, з іншою глибинно-образною, символічною семантикою.

Під сонячним зором.
В закутинах долі.
Де просторінь гріє.
Де світ, мов ковчег.
Куди ви рветесь, думки мої голі?
Куди, моє слово, рахманно течеш?
Крізь муки принук. Під веселки розкуті,
Всевишніє мандрів сакральна плавба.
Розкрилась душа на земнім перепутті
І жне оп'яніло небесні хліба
[5, 146].

У третьому розділі – «Син Сонця» – бачимо вже мандрівця-мудреця Сковороду, певного сили своїх переконань, зокрема і в царині безцінної свободи. Власне, цей розділ і розпочинається епіграфом «від Сковороди»: «Духовна ж людина є вільною. У височінь, в глибину, в широчінь літає безмежно» [5, с. 147]. Із цього розділу аж надто прагнеться цитувати ледь не кожну строфу, хай і написану верлібром, але ця вільна форма ніби теж сама собою презентує «безмежжя волі». А ще практично в кожній зі строф О. Софієнко дуже майстерно, образно та за відчутним «позитивно-сонячним» ліризмом обіграє якусь із дотичних до

хрестоматійно відомого Сковороди речей: тут і «патериця-журавель», і «флейта-криничка», і «Біблія гебрійська». Причому, кожна з цих знаних речей – не проста річ, а з певною місією на сквородинському шляху. Скажімо, «флейта-криничка / з калиновим голосом на устах / переплива / гори і урвиська бід / на крилах пісень / Його». Трохи бентежить оце написання останнього слова з великої літери. Так воно в розділі постає неодноразово. Знаємо, що таким чином графічно пишуть про Бога, так називають Його. У поемі ж вочевидь О. Софієнко так пише про Григорія Сковороду, підносить його до відповідного статусу. Із погляду богослов'я така типологія, можливо чи й певно, не без «єресі», але ж ми мовимо про літературний текст, автор якого має право на застосування різних творчих прийомів, зокрема й гіперболи...

Оприявнюють Григорія Савича в поемі й відомі сквородинівські топоси «і козацькі Чорнухи <...> і вихрасте дихання Слобожанщини і плач Китаєвої п'устині і всі Його пустинножителства і вся золота Україна» [5, с. 149]. Маємо звернути увагу на образ «золотої України», котрий у поемі О.Софієнка зримо присутній майже скрізь, частіше уособлений через якийсь сакрально властивий Україні символічний образ. Мовлячи про любомудра Сковороду і здійснені Божим промислом відомі його діяння, О. Софієнко ненав'язливо, але послідовно творить образ Сковороди-українця та водночас мислителя планетарного масштабу.

... заповиваючи зорі
в пелюстках Любові
мандрує Всесвітом
воленька-воля
з очима Григорія СКОВОРОДИ
обрубуючи крильми сонцелезами
корчі поглядів хижих
і мандрують разом з нею
по світах чумацьких
і Біблія гебрійська –
галактика віри живлюща
і патериця-журавель
з горіховим серцем в осерді
і флейта-криничка
з голосом калиновим [5, с. 150].

Такий фінал поеми «Апостол волі», твору доволі складного для сприйняття, але цікавого й оригінального за змістом і формою. Можливо, О.Софієнко не бачив його досконалим, вартим видруку. Можливо, мав намір доопрацювати щось у поемі. Можемо тільки гадати... Можемо думати і про те, що поет завжди пам'ятав про поему з образом Сковороди, бо в подальшій своїй творчості ще неодноразово повертався думкою і словом до Григорія Савича.

Вже в збірці «Terra inkognita» (1996) О. Софієнко вміщує кілька поезій із цим образом, котрий вочевидь був одним із основних смислових орієнтирів для самого сучасного поета, формував його світоглядні й суто житейські позиції. Уміщуючи

на початку збірки низку візуальних «віршів-писанок» під загальною назвою «Сиві спалахи», в першому ж із таких віршів явно про себе О. Софієнко пише:

Іду від Бога і до Бога...
в життя закоханий завжди
вбираю Кобзаря тривоги
і вільний світ Сковороди [5, с. 150].

У вміщеному в цій же збірці вірші «Неопалима купина», де вже сама назва достатньо промовиста – як символ створеного українського світу («О купино неопалима, З вогню твого зачались І Україна, і калина, І обрій, що веде увись...»), одним із символів того ж українського світу постають і слово та образ Сковороди.

І святять вишу землетрусу
Пісень Божественні сади, –
Мов час з безчасся озирнувся
Із поглядом Сковороди [2, с. 41].

У доробку О. Софієнка є кілька віршів, написаних верлібром чи класичним метром («Щастя», «Одкровення часу», «У цьому світі», «Сотвори себе»), до котрих дібрано епіграфами афористичні вислови Сковороди, самі ж тексти вказаних поезій образно втілюють семантику епіграфів-афоризмів, стверджуючи їх універсальність і надчасовість. Скажімо, до вірша «У цьому світі» дібрано епіграфом слова Сковороди «Все минає, але не Бог і не любов». Цю сквородинську тезу О. Софієнко двічі вплітає в текст, додатково акцентуючи на її неперебутності, попри будь-які вихори історії.

І струменять шляхи досвітні
У бунти зболених обнов.
Минає все у цьому світі,
Але не Бог і не любов [5, с. 131].

Мотиви універсальності й неперебутності ідей Сковороди, гуманістичних, базованих зокрема й на духовно-релігійній, християнській основі, відзначаємо й у досконало римованих віршах «Сковорода» й «Істина»: «Йде у віки Григорій Савич, Встає за ним віків луна...» [5, с. 124]. Вичитуємо тут й інші слова-маркери, хрестоматійно відомі в нерозривній сув'язі з образом Сковороди – волі, мандрів, світу, істини... Так само, як і в більшості «сковородинських» поезій О. Софієнка, відлунюють у названих віршах і слова-маркери національного, українського звучання, такі ж питомо органічні і для долі-творчості Григорія Савича, і для долі-творчості сучасного українського поета, для якого постать Сковороди стала одним із життєвих орієнтирів.

Висновки. Отже, констатуємо, що сквородинська тема й сам образ Григорія Сковороди у творчості Олександра Софієнка знайшли цікаве й достатньо оригінальне втілення і в сенсі змістовому, і в сенсі формальному. Доволі об'ємна й багата смислами сквородіана О.Софієнка і надалі може бути об'єктом різновекторних досліджень, зокрема в порівняльній типології, з позицій релігієзнавства тощо. Скажімо, в контекстах інших сквородинських

студій згаданих у працях Л.Ушкалова [7], чи Д. Чижевського [8, 9], або ж Вал. Шевчука [10].

1. Два століття сквородіани: бібліографічний довідник. Укл. Л. Ушкалов та ін. Харків: Акта, 2002. 528 с.
2. Переяславські Сквородинівські студії. Спецвипуск: *Поетичний славень*. Переяслав-Хмельницький, Ніжин, 2018. 496 с.
3. Софієнко О. Голодне коріння. *Поезії*. Київ: «Український письменник», 1994. 47 с.
4. Софієнко О. *Terra incognita*. Поезії. Черкаси: «Сіач», 1996. 120 с.
5. Софієнко О. Співуча кров. Укл., ред. і автор передмови В. Поліщук. Черкаси: Вертикаль, 2013. 316 с.
6. Ушкалов Л. В. Українське барокове богомислення. Сім етюдів про Григорія Сквороду. Харків: Акта, 2001. 221 с.
7. Ушкалов Л. Триптих про українськість Сквороди. *Верховина: Збірник праць на пошану професора О. Мишанича*. Дрогобич: Коло, 2003. с. 335–350.
8. Чижевський Д. Рештки підручника поетики Сквороди: Скворода як реформатор віршування. *Нарис з історії української літератури*. Мюнхен, 1994. с. 155–165.
9. Чижевський Д. Українське літературне бароко. Вибрані праці з давньої літератури. Київ: Обереги, 2003. 576 с.
10. Шевчук В. Ідея простоти в елітарному світогляді Григорія Сквороди. *Україна: Наука і культура*. 1993. № 26–27. с. 86–93.

References

1. *Dva stolittia skovorodiany: bibliohrafyni dovidnyk* [Two centuries of Skovoroda studies: bibliographical guide]. (2008). ukl. L. Ushkalov ta in. Kharkiv: Akta. 528 p. (in Ukrainian).

2. *Pereiaslavski Skovorodynivski studii. Spetsvypusk: Poetychnyi slaven* [Pereiaslav Skovoroda studies]. (2018). Pereiaslav-Khmelnitskyi, Nizhyn. 496 p. (in Ukrainian).
3. Sofiienko O. (1994). *Holodne korinnia. Poezii* [Hungry Root]. Kyiv: «Ukrainskyi pysmennyk». 47 p. (in Ukrainian).
4. Sofiienko O. (1996). *Terra incognita. Poezii* [Terra Incognita]. Cherkasy: «Siiach». 120 p. (in Ukrainian).
5. Sofiienko O. (2013). *Spivucha krov* [Singing Blood]. Cherkasy: Vertykal. 316 p. (in Ukrainian).
6. Ushkalov L.V. (2001). *Ukrainske barokove bohomyslennia. Sim etiudiv pro Hryhoriia Skovorodu* [Ukrainian Baroque theology. Seven etudes about Hryhoriy Skovoroda]. Kharkiv: Akta. 221 p. (in Ukrainian).
7. Ushkalov L. (2003). *Tryptykh pro ukrainskist Skovorody* [Triptych about Skovoroda's Ukrainianness]. Verkhovyna: Zbirnyk prats na poshanu profesora O. Myshanycha. Drohobych: Kolo. Pp. 335–350 (in Ukrainian).
8. Chyzhevskiy D. (1994). *Reshtky pidruchnyka poetyky Skovorody: Skovoroda yak reformator virshuvannia* [Remains of Skovoroda's poetics textbook: Skovoroda as a reformer of poetry]. Narys z istorii ukrainskoi literatury. Miunkhen. Pp. 155–165 (in Ukrainian).
9. Chyzhevskiy D. (2003). *Ukrainske literaturne baroko. Vybrani pratsi z davnoi literatury* [The Ukrainian literary Baroque. Selected works on Ancient Literature]. Kyiv: Oberehy. 576 p. (in Ukrainian).
10. Shevchuk V. (1993). *Ideia prostoty v elitarnomu svitohliadi Hryhoriia Skovorody* [The idea of simplicity in the elitist worldview of Hryhoriy Skovoroda]. Ukraina: Nauka i kultura. № 26–27. Pp. 86–93 (in Ukrainian).